

Ю.О. Нестерчук, В.М. Голота

МОДЕЛІ ІНТЕГРОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА У МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ РЕГІОНУ

Анотація. Проаналізовані регіональні особливості й тенденції розвитку галузі молочного скотарства. Оцінена діяльність молокопереробних підприємств. Встановлено, що для молокопродуктового підкомплексу актуальним стає розвиток кооперативних та асоційованих форм вертикальної інтеграції з залученням дрібних фермерських господарств та господарств населення з адекватним відображенням інтересів всіх учасників ланцюга: виробництво-обмін-розподіл-споживання.

Ключові слова. Вертикальна інтеграція, аграрно-промислове формування, холдинг, молокопродуктовий підкомплекс.

I. Вступ. Підприємства вітчизняного аграрно-промислового виробництва функціонують в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища, що постійно змінюється. Стійкий та стабільний їх розвиток можливий за відповідного ресурсного потенціалу та міцних зв'язків з партнерами. Оптимізація цих умов досягається в межах інтегрованих структур, зокрема холдингового типу.

Масштаби процесів створення і розвитку агрохолдингів потребують оцінки та глибокого аналізу, адже невирішеною залишається низка питань, як щодо достовірної інформації про кількість працюючих в АПВ холдингів та підприємств у їх складі, так й стосовно проблем правового і фінансового регулювання їх діяльності.

Питанням структурних зрушень у розвитку аграрно-промислового виробництва в міжгалузевому відношенні надають суттєвого значення як вітчизняні науковці, так і зарубіжні вчені-економісти, особливо представники колишніх союзних республік. У роботах В.Г. Андрійчука, І.Н. Буробкіна, А.С. Кириленка, М.Ю. Коденської, Ю.Н. Кривокори, В.З. Мазлоєва, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука досліджуються сучасні процеси розвитку міжгалузевих зв'язків в АПВ, в тому числі на основі вертикальної інтеграції. Перші наслідки формування мережі потужних агрохолдингів аналізуються у роботах В.Г.

Андрійчука, О.З. Рисьмятова, О.А. Родіонової, О.М. Сьоміна, І.Г. Ушачова, які започаткували наукову дискусію щодо перспективних галузей та напрямів розвитку холдингових взаємодій.

II. Постановка завдання. Особливості та проблеми окремих галузей аграрно-промислового виробництва визначають актуальність дослідження інтеграційних процесів у них, необхідність аналізу діючих агрохолдингів в основних продуктових підкомплексах та визначення перспектив подальших взаємодій їх учасників. Метою статті є дослідження передумов формування інтеграційних взаємодій, в тому числі холдингових, у молокопродуктовому виробництві, а також основних проблем та перешкод цього процесу на регіональному рівні.

III. Результати. Молочний підкомплекс АПК являє собою інтегровану систему пов'язаних на технологічному та економічному рівні галузей молочного скотарства, переробної промисловості, внутрігосподарського кормовиробництва, комбікормової, мікробіологічної промисловості, машинобудування, торгівлі та громадського харчування тощо. Основу аграрно-промислової інтеграції в молокопродуктовому підкомплексі на локальному рівні становлять молочне скотарство та молокопереробна промисловість, тіснота технологічних та організаційних взаємодій між якими зумовлена специфікою ринкового механізму регулювання відтворювальних процесів. Більшість дослідників розвитку молокопродуктового підкомплексу вказують на досягнення певного різноманіття інтегрованих формувань у 80-х роках минулого століття, слушно вказуючи на їх недовговічність як через недосконалість виробничо-економічних відносин між їх учасниками, так і з причини їх непристосованості до кардинальних змін зовнішнього середовища [1, 2].

Сучасний ринок молока і молочної продукції характеризується зменшенням обсягів виробництва, скороченням поголів'я корів, збитковістю галузі, недостатнім використанням виробничих потужностей переробних

підприємств, низькою платоспроможністю населення, скороченням рівня споживання молочних продуктів [3].

Виділяючи у складі молокопродуктового підкомплексу на локальному рівні галузь молочного скотарства слід окреслити її особливості і тенденції розвитку, що визначають форми прояву вертикальної інтеграції (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку молочного скотарства за роками

Показники	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2008 р. у % до		
							1990	2000	2007
Україна									
Молочне поголів'я, гол.	8378,2	4931,3	3635,1	3346,7	3095,9	2856,3	34,1	57,9	92,3
Продуктивність 1 голови, кг	2863	2359	3487	3652	3665	3793	132,5	160,8	103,5
Виробництво молока, тис. т	24508,3	12657,9	13714,4	13286,9	12262,1	11761,3	48,0	92,9	95,9
Виробництво молока на 1 особу, кг	472,3	257,4	291,1	284,0	263,6	254,3	53,8	98,8	96,5
Частка реалізації переробним підприємствам, %	99,1	66,3	85,0	88,3	90,4	91,6	-7,5пп.	+25,3пп.	+1,2пп.
Черкаська область									
Молочне поголів'я, тис. гол.	308,5	188,7	131,1	121,1	113,8	106,1	34,4	56,2	93,2
Продуктивність 1 голови, кг	3185	2389	3732	3866	4078	4652	146,1	194,7	114,1
Виробництво молока, тис. т	1009,7	499,1	518,7	515,6	501,8	493,6	48,9	98,9	98,4
Виробництво молока на 1 особу, кг	659,4	349,4	384,4	386,3	379,6	379,5	57,6	108,6	100,0

Аналіз розвитку галузі молочного скотарства свідчить про зменшення наполовину виробництва молока в Україні та Черкаській області, зокрема, протягом аналізованого періоду. Чисельність молочного поголів'я зменшилась майже втричі при зростанні на 32,5 % продуктивності корів. Подальший прогрес можливий лише за умови технічного переоснащення, використання новітніх технологій, підвищення рівня інтенсивності галузі, перешкодою чому є економічна неузгодженість інтересів сільськогосподарських товаровиробників і підприємств промислової переробки молочної продукції [4]. Якщо в межах інших продуктивних підкомплексів для вирішення цих протиріч були запуснені і

досягли значного розвитку процеси аграрно-промислової інтеграції, то у молочному підкомплексі інтенсивність формування вертикально інтегрованих структур залишається слабкою. Інтеграційні зв'язки між виробниками молока та молочної продукції набули форми договірних відносин, через які відбувається регулювання вартісних пропорцій у сукупному доході між партнерами.

Якщо у 1990 р. основними виробниками молока були сільськогосподарські підприємства (76 % від загального виробництва), то в 2000 р. їх частка знизилась до 29 %, а у 2008 р. 84 % молока виробили господарства населення. Такі деструктивні процеси в галузі молочного скотарства призвели до скорочення молокопереробної складової харчової промисловості, порушення раціональної мережі переробних підприємств та їх сировинних зон у кожному регіоні України, в тому числі в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.

У 2008 р. близько третини (28,4 %) молока виробили сільськогосподарські підприємства та інші сільгосптоваровиробники Золотоніського та Чорнобаївського районів Черкаської області, тоді як у 2000 р. їх частка складала 21,6 %, частка п'яти районів області з двадцяти не перевищує 3 %. Обмежені можливості щодо вибору ринків реалізації молочної продукції зумовлюють тісну залежність між виробництвом та переробкою молока в межах регіонів. На початок 2008 р. в Черкаській області функціонують 12 молокопереробних підприємств, в структурі сировини яких питома вага сільськогосподарських підприємств коливається від 4,2 % у ВАТ “Городищенський молокозавод”, до 94,6 % у ВАТ “Жашківський молокозавод”. За дев'ять місяців розрив між мінімальним та максимальним значенням цього показника по тих самих підприємствах становить 0,4 % - 95,0 % (табл. 2).

Зростання потужності переробного підприємства вимагає безперебійного гарантованого сировинного забезпечення. Тому найбільші підприємства цієї галузі (ВАТ “Звенигородський сиркомбінат”, ВАТ “Золотоніський

маслокомбінат”, ВАТ “Канівський сирзавод”) працюють переважно на основі договорів з сільськогосподарськими підприємствами найближчих районів.

Таблиця 2

Обсяги закупівель молока підприємствами молочної промисловості
Черкаської області

Підприємства	2007 р.			Січень-вересень 2008 р.		
	закуплено молока всього, т	в тому числі, %		закуплено молока всього, т	в тому числі, %	
		від с.-г. підпри- ємств	від наसेле- ння		від с.-г. підпри- ємств	від наसेле- ння
ВАТ “Тородищенський молокозавод”	10614	4,2	95,8	12219	0,4	99,6
ВАТ “Жашківський молокозавод”	21712	94,6	5,4	20672	95,0	5,0
ВАТ “Звенигородський сиркомбінат”	25151,6	59,4	40,6	34576,2	52,7	47,3
ВАТ “Золотоніський маслокомбінат”	39113	45,4	54,6	60698	41,7	58,3
ВАТ “Канівський сирзавод”	156732	63,1	36,9	83499	84,1	15,9
ТОВ “Авіс-1”	3574	45,8	54,2	2234	49,3	50,7
ВАТ “Тальнівський МКК”	19394	56,2	43,8	14138	51,7	48,3
ВАТ “Христинівський молокозавод”	10602,6	40,8	59,2	15578	32,	68,0
ЗАТ “Юрія”	31479	29,6	70,4	25997	2,8	97,2
ПП “Імперіал – плюс”	4629	84,4	15,6	3715	85,5	14,5
ТОВ “Сиророб”	15175	7,5	92,5	13184	10,0	90,0
ВАТ “Шполянський молокозавод”	12319	9,5	90,5	12907	11,5	88,5
Всього по області	350495	52,8	47,2	299417	51,3	48,7

Значне згортання галузі молочною скотарства в більшості районів області та обмежена кількість підприємств, що переробляють молоко, вимагає географічного розширення зон обслуговування кожного з них. При цьому потребує вирішення проблема забезпечення виробництва якісною сировиною та збереження властивостей молока при транспортуванні. Для цього підприємства розвивають мережу молокоприймальних пунктів (табл. 3).

Найбільш розвинена мережа спеціально обладнаних пунктів прийому молока у ВАТ “Канівський сирзавод”. На кінець 2008 р. їх діє 41 одиниця, кожний з яких обладнаний холодильним обладнанням та міні-лабораторією. У планах збільшення їх кількості на 45 пунктів.

Наявність молокоприймальних пунктів на підприємствах молочної
промисловості Черкаської області

Підприємства	Наявність молокоприймальних пунктів		Кількість загото- вачів	Кількість автома- шин
	заводсь- ких	на базі с.-г підпри- ємств		
ВАТ “Городищенський молокозавод”	-	-	12	3
ВАТ “Жашківський молокозавод”	1	10	23	20
АТ “Звенигородський сиркомбінат”	25	-	37	11
ВАТ “Золотоніський маслокомбінат”	-	-	26	6
ВАТ “Канівський сирзавод”	41	12	71	70
ТОВ “Авіс-1” м. Кам’янка	5	-	8	4
ВАТ “Тальнівський МКК”	-	-	29	9
ВАТ “Христинівський молокозавод”	-	-	20	6
ЗАТ “Юрія”, м. Черкаси	20	9	16	26
ПП “Імперіал – плюс”, Чернобаївський район	4	-	3	4
ТОВ “Сиророб”, м. Катеринопіль	1	2	23	22
ВАТ “Шполянський молокозавод”	-	-	8	20
Всього по області	72	33	276	201

Обсяги переробки ВАТ “Канівський сирзавод” у 2008 р. досягли 44,7 % від обласних показників. Підприємство було введено в експлуатацію у 1971 р., в 1999 р. його придбала корпорація “Клуб сиру”, яка належить Міжнародній інвестиційній групі “Ренесанс Капітал” і об’єднує 17 підприємств в п’яти областях України (6 заводів з виробництва молочної продукції, 11 дрібних сировинних підприємств).

Нині ВАТ “Канівський сирзавод” найбільше по потужності (переробляє 650 т молока і виробляє 65 т сиру за добу) сироробне підприємство в СНД, що застосовує комплексний підхід до якості продукції: від роботи з постачальниками сировини, до реалізації готової продукції. Співпраця з постачальниками здійснюється за розробленою спеціалістами заводу програмою, яка передбачає постачання кормів, надання допомоги у розвитку генофонду молочного стада. Найбільші підприємства-постачальники визначені базовими для проведення семінарів та облаштування консультаційних пунктів, де надається інформаційна допомога щодо утримання, догляду, годівлі

молочного поголів'я. Завод ініціює проведення змагань із покращення якості і підвищенню об'ємів реалізації молока, фінансує створення призового фонду.

Великий регіональний оператор на ринку продуктів харчування України Група компаній “Формула смаку” має вертикально інтегровану структуру, до складу якої входять 13 хлібо заводів, 3 молокопереробні, борошномельні, сільськогосподарські підприємства з виробництва зерна та молока, розгалужена мережа роздрібної та оптової торгівлі у Кіровоградській, Черкаській, Полтавській, Миколаївській областях. Одним з таких підприємств є ЗАТ “Юрія” м. Черкаси. У 2007 р. до аграрно-промислового формування увійшло СТОВ “Тясьмин” Чигиринського району.

Ініційовані переробними підприємствами інтеграційні взаємодії з сільськогосподарськими товаровиробниками не вирішують проблеми гарантованого забезпечення усіх потужностей сировиною. Адже значну її частку забезпечують господарства населення. При цьому цінова політика різних переробних підприємств формується з врахуванням пріоритетів щодо залучення до інтегрованих схем колективних та одноосібних виробників сировини (табл. 4).

Таблиця 4

Закупівельні ціни на молоко в розрізі підприємств молочної промисловості Черкаської області станом на 01.11.2008 р. (за тонну)

Підприємства	Закупівельні ціни на молоко від	
	с.-г. підприємств з врахуванням дотації, грн	господарств населення, грн
ВАТ “Городищенський м/з”	2130	1400
ВАТ “Жашківський м/з”	1998,26	1578,65
ВАТ “Звенигородський сиркомбінат”	2435	1685
ЗАТ “Золотоніський маслокомбінат”	2134,23	1421,65
ВАТ “Канівський сирзавод”	2256,59	1429,84
ТОВ “Авіс – 1” м. Кам’янка	2000	1600
ВАТ “Тальнівський МКК”	1850	1440
ВАТ “Христинівський молокозавод”	1611,4	1677,1
ЗАТ “Юрія” м. Черкаси	1940,02	1602,63
ПП “Імперіал плюс”	2500	1300
ТОВ “Сиророб” м. Катеринопіль	2000	1500
ВАТ “Шполянський молокозавод”	1895	1992

IV. Висновки. З врахуванням викладеного вище слід підсумувати, що для молокопродуктового підкомплексу актуальним стає одночасний розвиток аграрно-промислових формувань холдингового типу у тих випадках, коли переробні підприємства мають достатні фінансові та інші ресурси для поширення бізнесу на інтенсивне сільськогосподарське виробництво. А також кооперативних та асоційованих форм вертикальної інтеграції з залученням дрібних фермерських господарств та господарств населення. Розробку можливих схем інтеграції та форм взаємодій сільськогосподарських товаровиробників і переробного підприємства доцільно проводити для середнього по потужностях підприємства, що забезпечує середній рівень цін на сировину як для сільськогосподарських підприємств, так і для господарств населення. Збалансований розвиток ринку молока, адекватне відображення інтересів всіх учасників ланцюга: виробництво-обмін-розподіл-споживання може бути забезпечене через залучення до процесу інтеграції всіх сфер молокопродуктового підкомплексу, створення асоціацій виробників молочної продукції, кооперативів та великотоварних аграрно-промислових формувань на основі обґрунтування їх структури та моделювання взаємовідносин учасників.

Література

1. Підлужна Н. Роль інтеграційних процесів у підвищенні ефективності молокопродуктового під комплексу / Н. Підлужна // Економіка України. – 2004. – № 3. – С. 60-68.
2. Венгерук І.Ю. Удосконалення економічних відносин інтеграції у молокопродуктовому під комплексі / І.Ю. Венгерук // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С. 49-52.
3. Кушнір І.В. Проблеми і перспективи виробництва молока в Україні / І.В. Кушнір // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Редкол. В.С. Шибанін (гол. ред.) та ін. – Миколаїв, 2007. – С. 29-32.
4. Брезвін А.І. Основні методологічні положення розробки моделей інтегрованих продуктивних під комплексів / А.І. Брезвін // Економіка АПК. – 2001. – № 5. – С. 11-15.